

Виолета Јовановић
Училишњски факултет, Јагодина

НЕСТАЈАЊЕ АНТОНИЈА ИСАКОВИЋА

Рад се бави контекстуализацијом последње књиге Антонија Исаковића, збирком *Нестајање*, у заокружени приповедачки низ овог аутора, трагајући за поетичким константама и доминантама, али и новинама које дело доноси у односу на претходне књиге.

Кључне речи: поетика приповедања, обликовна средства, теме, јунаци, народна митологија и религија, простор, време.

Аутобиографска и документарна основа прича

Приповедачки модел и структуру блиску структури ранијих приповедачких збирки Антонија Исаковића у којима је била уочљива тежња аутора да своју визију приповедних догађаја и људских судбина повезује приметним унутрашњим везама Исаковић је применио и у својој последњој књизи *Нестајање*¹. Књига је компонована од дванаест нових и десет старих прича које једним својим током „прате животни пут наратора књиге, чак и самог аутора Антонија Исаковића као њеног могућег кључног протагонисте“², од раног детињства до позних година старости, готово смрти. Аутобиографски мотиви, осим што оснажују документарну и аутофикцијску основу прича, пре свега представљају „добро изабрано конструктивно наративно средство“³ помоћу којег се приче обликују и повезују „унутрашњим везама“ својственим поетичком моделу Исаковићевих збирки уопште. У највећем броју приповедака Исаковић поново бира прво наративно лице и аутобиографску наративну перспективу из које у својству сведока, учесника догађаја или некога коме су се сведоци и учесници догађаја поверили, говори о људима и приликама у временском раздобљу које захвата безмало читав двадесети век.

1 Антоније Исаковић, *Нестајање*, Народна књига, Алфа, Београд, 2000, сви цитати у раду дати су по овом издању.

2 Марко Неђић, „Приповедач Антоније Исаковић“, *Корац*, Крагујевац, 2002/ 1-2, 146.

3 *Исто*, 147.

И даље се крећући у кругу већ познатих тема, Исаковић своју последњу књигу богати и сасвим новим приповедним интересовањима. Мали, наизглед обични људи у обичним животним приликама, без великих животних искушења и простора за подвиг и самопревазилажење, постају основни протагонисти нових прича, посебно оних из приповедачевог детињства. Граничне ситуације замењене су обичним, животним ситуацијама у којима се читује необичност и изузетност одабраних ликова, људи који су, спасавајући неко своје зрно „лудости“, остајали велика деца до краја живота. За све њих смрт постаје саставним делом живота, прихвата се без великих отпора и отимања, тако да се и даље присутни витализам Исаковићевих ликова сада манифестује у помирљивом односу према смрти која више није гладна неман која вреба, већ неминовност која се природно примиче и прима. У причи *Теча Паун* којом се збирка отвара, сам чин сахране, празничан и готово духовит, крије наду у макар какву шансу да ће балон вина прислоњен уз сандук послужити можда и тамо куда се теча Паун упутио. „Та повремена помиреност са нестајањем и пролазношћу једна је од нових и врло важних значењских нијанси у прози Антонија Исаковића“, која доноси и „један много мирнији, чак меланхолични, ауторски однос према животу“,⁴ однос који није био присутан у приповеткама претходних поетичких периода.

У тематском погледу јединство књиге се остварује управо на континуираном присуству мотива смрти, који се у готово свим приповеткама налази као њен основни или нешто скривенији наративни импулс. Ново значење књизи великим делом даје и симболична чињеница ауторове смрти убрзо по објављивању књиге, која се, сада с разлогом учитава у њен приповедни свет, а нарочито у приповедни свет последње приче.

Приповетка *Несћајање*, којом се збирка завршава, у поетичком маниру Антонија Исаковића, већ у првом пасусу доноси низ симбола којим најављује свет приповедне целине, али и сублимира приповедни свет збирке као врсте опоруге или завештања пред снажним личним доживљајем неумитног краја:

„Дошла је, нико је није осетио. *Жуџа* жена, у *жуџом* зимском капуту, загаситог и *жуџоџ*, мало рошаваог лица, испред себе је држала *жуџу* лаковану ташну као знак на свом стомаку. Стајала је неко време на вратима, на мене се насмејала као на познаника“⁵.

4 Исто, 145.

5 Антоније Исаковић, *Несћајање*, 212.

Богата традиционална симболика везана за жену једним својим током доводи је у везу са левом страном, страном смрти и кобних наговештаја, јер „према древним предрасудама, будући да је лева страна женска она је ноћна и сотонска, док је десна дневна и божанска“, тако да је жена на вратима, којом се отвара ова приповетка (али и затвара збирка *Несћајање*), језиком Исаковићевих симбола исто што и демон смрти који се помаља на вратима. Њену хтонску природу појачава жута боја, четири пута поновљена у једној реченици, иначе често присутна у Исаковићевим причама, као боја диспаратне симболике, боја сунчеве светлости, „вечности и вечног живота“, али „то је и боја саме земље када изгуби свој зелени огртач. Жито тада најављује *слабљење, ситарости, приближавање смрти*“⁶.

Жуша жена не само да је неко време стајала на вратима, већ се на приповедача у једном тренутку *насмејала као на познаника*, симболично посведочавајући већ начињено кобно познанство. Демон смрти као да већ куца на врата, приближава се и приповедачевој соби и постељи чега је, по свему судећи, он био итекако свестан.

У књизи која говори о смрти и нестајању, симболично значење поприма и број прича које она доноси. Континуирано и доследно семантизујући бројеве од прве приповедачке збирке *Велика деца* до последње, *Несћајање*, број два је у приповеткама Антонија Исаковића редовно бивао предзнаком злих удеса, раскола, несрећа, смрти, краја, у шта нас посебно уверавају приче *По шрећи пиш* из збирке *Велика деца*, као и *Девећо казивање Чейерку* у књизи *Трен 1*. Удвостручавајући број два у броју 22, колико приповедака садржи збирка, Исаковић удвостручава снагу овог, у његовом делу по злу препознатљивог детаља.

„Човек је прича, отесмо га из црнине“

Ако је људски живот „кратак и за вијека“, Исаковићево повећење у бесмртност уметничке приче и приповедања као да пружа нову шансу онима који неминовно „одлазе“. „Човек је прича, отесмо га из црнине“ (160), каже наратор *Вајде*, придајући причи и причању моћ, чак и свемоћ у отимању човека од смрти, „из црнине“⁷.

6 Шеваље, Ж., *Ријечник симбола*, превела група аутора, Романов, Бања Лука, 829.

7 Готово идентичну мисао налазимо код Добрице Ћосића у роману *Време власћи*: „... сазнавао сам да постоји смисленији, узбудљивији, трајнији људски свет од стварног у коме сам. Занела ме и опила моћ творца тога света, која ми је наговештавала прави смисао мог живота (...) *Поверовао сам да је људски животи прича; да оно што не ситане у причу и није био животи*, Добрица Ћосић, *Време власћи*, Зограф, Ниш, 2001, 30.

„Црнином“ аутор као да опомиње да постоји нешто још страшније од умирања - падање у потпуни заборав, губитак сваког трага да смо некада и негде постојали - „црнина“ као апсолутна празнина која застрашујуће зјапи након „нестајања“. Својом последњом приповедачком збирком Исаковић као да настоји да спасе од смрти и „црнине“ велики број драгих или по којој особини изузетних људи, тако да осим главних протагониста који су већ прича за себе (теча Паун, деда Милић, три рачанска клошара, рогатички Јевреји, париски - српски „клошар“ Шарло, болесници у последњој причи *Несћајање*), приповедач васкрсава и од заборава спасава читаву плејаду ликова, углавном Рачана: трговаца, занатлија, кафеџија, свештеника, газда, али и аутентичних личности каснијих, ратних и поратних времена са којима је делио живот и судбину, или које је у животу само успут сретао, а који су по нечему „заслужили“ да добију своју причу (*Вајда*, *Надница за страх*, *Несћајање*).

„Смрт је битна за човека“, каже у једном од својих интервјуа аутор збирке *Несћајање*:

„Оног тренутка када је спознао, осетио шта је смрт, када је могао да се одреди према њој, верујем да је човек тог тренутка и постао човек... Дакле када је почео да поштује тог претка, да га сахрањује, обележава, човек је почео и да се сећа шта је предак говорио. Значи почело је чување искуства – главна и основна снага људског развитка. Касније су на дан сећања почели ритуали, почела је нека религија и нека поезија. Сабирало се искуство, чувао се ланац памћења и човекова снага обележавања, та читава судбина која сређује унутрашње човеково биће названа је уметност. И зато није чудно што су трагични тренуци увек инспирисали највеће песнике, сликаре, музичаре, човек је стално око те своје основне трагичности, око своје пролазности, плео умеће како ту пролазност да победи, како тај страх, ту смрт да савлада, да је прими. У том смислу човек је измишљао религије - да би лакше умро, створио је уметност – да би лакше живео...“⁸.

Тако је Влада Пешић, сведок многих догађаја који су као грађа послужили Исаковићу за стварање нових приповедака, ушао у већи број прича из нараторовог детињства и то без преименовања и „скривања“, што није било својствено Исаковићевим ранијим приповеткама⁹. Аутентичност овог јунака осведочава сам писац откри-

8 Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, Дечије новине, Јединство, Горњи Милановац, Приштина, разговор вођен 1979, 86.

9 У причи *Бокан*, саговорник каже аутору: „О свима ти помало пишеш. Иако скриваш, права кожица провири, да се препознајемо“, збирка *Образ*, 224.

вајући грађу која му је послужила као подстицај и основа за писање приче *Образ*:

„Сада, овде у Ужицу, прочитана је прича *Образ*. Могу вам рећи, док сам је писао, мислио сам на овај град... Приповетка је посвећена једном човеку који више није жив, Влади Пешићу из Раче (Крагујевачке)... Влада Пешић, врсник мога оца, у једном нашем разговору ми је рекао: „Ја сам, Антоније, био у Ужицу 1941. Најстрашнији тренутак за мене је био када сам угледао једног младог официра без еполета, у шињелу. Стајао је на сред улице и гледао како народ промиче и војска одлази. Очекивао се улазак немачке војске. За официра се говорило да су му џепови пуни бомби, и да хоће да их баца на Немце. Да учини чин отпора.

Влада је то мени испричао и неко семце је у мени клијало, и кад је дошао `мој ред` написао сам причу *Образ*“¹⁰.

Приповетку *Образ* Исаковић је посветио Влади Пешићу, а у самом делу постојање сведока као чувара приче „који се показује и као чувар историјске и моралне истине; чувар дела колективне свести; памтиша који не да да се прича о Српском образу изгуби“¹¹ наговештава на самом крају, али тако што аутентични сведок Влада Пешић бива преобликован и преименован у фиктивног књижевног јунака: „Ђопави кројач Цвеле једини је у целој вароши знао у детаље да исприча зашто зараван испод седам топола народ зове Српски образ“ (51). У наредној збирци *Несћајање*, Влада Пешић задржава своје аутентично име, али и улогу главног рачанског „хроничара“ која је сада експлицирана и у самим приповеткама:

„Влада Пешић, рачански усмени хроничар који је историјско-филозофски осмишљавао прошлост Раче, и њену садашњост (о будућности није марио да говори), изјавио је после рата ...“¹²

И у осталим приповеткама у којима се не експлицира улога Владе Пешића као хроничара и сведока, само његово присуство представља сигнал који „уверава“ да су именовани јунаци и описани догађаји аутентични, да наратор не измишља, већ сведочи.

У једном од својих разговора, на питање о документарном у књижевности Исаковић каже:

„Мемоари, разна сећања, разна аутентична казивања много привлаче публику... Мислим да је човек жељан истине. Много пута ме на књи-

10 Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, разговор вођен 1989, 313.

11 Јован Делић, „Антоније Исаковић – мајстор приповетке“, *Лейпциг Мајинце српске*, Нови Сад, 2001, 850.

12 Антоније Исаковић, *Несћајање*, из приче *Рачански клошари*, 35.

жевним вечерима питају да ли сам причу измислио, да ли је догађај у причи стварно постојао. И ја некако одговарам, трудим се искрено, онако како јесте: неку сам ствар измислио, неку – нисам. Тим својим искреним одговором вероватно покварим жељу за истином код читаоца, учиним му неправду. Уствари требало би одлучно да му кажем: не, драги пријатељу, ништа нисам измислио, само сам преписао из живота, рекао ми је један човек, остао сам послушник и забележио је онако како се догодила.

И Чехов је тврдио: писац треба да остане при томе да ништа не измишља¹³.

Аутобиографска и документарна основа прича осведочена је и присуством читаве галерије ликова из Исаковићеве најближе породице и фамилије. Тако се у приповеци *Теча Паун*, међу француским ђацима који су се окупљали два пута недељно на баштенској клупи налазио и Исаковићев отац, Никола Исаковић, адвокат, да би нешто касније „крупни и јаки вранци“ деда Антонија Р. Живановића повезли сандук упокојеног теча Пауна. Читава прича *Не дирај гроб* посвећена је видовњаку и чудаку деда Милићу, који је био, како приповедач каже „не мој рођени деда, по коме сам добио име Антоније, него други деда – рођени брат мога деде“ (13).

Намеру да напише књигу о свом раном детињству и младости, као и инспирацију за тако нешто, образложио је једном приликом сам писац:

„Многи писци имају књиге из свог детињства; Толстој, Максим Горки, од наших Бранко Ћопић, *Башића сљезове боје*, сјајну и драгоцену, за мене једну од његових најлепших књига. Можда ћу и ја, иако сам већ ушао у добре године писати о свом детињству; из тог сопственог крајњег бунара увек се извуче“¹⁴.

Простор и време у причама „Несћајања“

У причама *Несћајања*, Рача Крагујевачка се за наратора, у чијој се позицији „често јавља неко кога зову Антоније, ча Антоније (...) неко ко се може идентификовати с писцем, и ко се јавља као свједок или саучесник радње“¹⁵, више јавља као хронотоп среће, мира, сигурности и лепоте одрастања, него као новоустоличени књижевни завичај. У својим интервјуима Исаковић никада није истицао једно место које је доживљавао као свој завичај, већ готово редовно на-

13 Антоније Исаковић, *Говори и разговори*, разговор вођен 1979., 89.

14 Антоније Исаковић, *нав. дело*, разговор вођен 1982, 123.

15 Јован Делић, *нав. дело*, 846.

води читав низ градова у којима је живео и одрастао: „Рача је једно место у Србији, где сам учио основну школу. То је место мог детињства. После сам живео у многим варошима и велики део Србије осећам као свој завичај“.¹⁶ За овог писца завичај је непресушно и драгоцен извориште грађе и инспирације:

„У свом животу сам имао срећу, можда сам имао два или три завичаја, један је Трстеник. Мој завичај исто је и Рача Крагујевачка, на један начин и моје ратовање се претворило у завичај. Али, Трстеник је несумњиво мени важан, битан завичај у мом животу. Завичај је ваша увек велика књига живота која се никада не прочита до краја. Стално је у свом животу читате, враћате се на њу, стално из свог завичаја водите неку матрицу, прерађујете, градите, и ти се људи више не препознају, али они су ту“.¹⁷

Иако су у средишту пажње највећег броја приповедака необични ликови и згоде везане за њих, шири друштвени фон и атмосфера конкретног историјског времена у свим причама бива редовно наговештена каквим успутним детаљем, који одсликава дух времена и друштвених прилика у целини. Тако је композиција књиге подређена не само праћењу животног пута изабраног књижевног јунака од детињства до његове старости (усредсређена само у појединим тачкама) већ и сликању историјског хода једног народа и једне идеје која га је водила у том периоду, од њеног рађања и првих поборника, до краха и трагичног скончања; од приповетке *Теча Паун* која једним својим током наговештава рађање и рано неговање идеја комунизма чија црвена боја изазива подозрење власти и повод за конфликте (црвене кићанке на вратима теча Пауна – остају, не бивају одгонетнуте, али зато лоше пролази ситни трговац Влада Пешић који је црвене рафове своје дуванџинице морао да префарба) до изневеравања свега прокламованог - од аманета предака до националних светиња, што се најдрастичније очитује у последњим причама: *Анкетишни листови*, *Надница за сирах* и *Несћајање*. И у оним причама у којима историјско време нема битнијег значаја за приповедна дешавања, које су наизглед потпуно посвећене људима и њиховим судбинама, у неколико карактеристичних детаља ипак промине актуелно историјско време и оно што га је суштински обележавало. Тако се у приповеци *Несћајање* у дијалозима јунака осведочава жал за срушеним

16 Антоније Исаковић у књизи *Књижевни разговори*, приредио Слободан Радовић, Идеа, 1995, 31.

17 Антоније Исаковић, у Зборнику *Савремена српска проза*, новембар, 1989, Трстеник, 11.

мостовима и гнев због бахатости „силника“, страх не само од смрти и губитка најближих већ и од цене сахране коју може да покрије једино проблематична девизна штедња, чиме се недвосмислено указује на пролеће 1999. године и НАТО бомбардовање као шири историјски фон на коме се одвијају догађаји.

Широк временски контекст својствен и неким претходним Исаковићевим књигама као што су *Образ и Трен 1*, у збирци *Несћајање* прати ширење и усложњавање просторних координата на којима се реализују приповедна дешавања. Рача Крагујевачка као простор прича из приповедачевог детињства, присутна више као хронотоп среће, али и заувек изгубљеног личног спокоја и сигурности, бива смењена новим приповедачевим завичајима везаним за ратничка војевања, да би у приповеткама из послератног периода Исаковић први пут изашао и ван граница земље (*Надница за страх* у којој даје епизоду о боравку у Паризу и причу о једном од јунака са париских улица).

Простор у приповеткама збирке *Несћајање* углавном има реалистички карактер, али има и оних у којима препознајемо карактеристике митолошког значења. Тако у приповеци *Риба*, река као један од најомиљенијих мотива Исаковићеве прозе, бива обогаћен још једном манифестацијом у прилог животу, насупрот смрти и нестајању, за које су у овом опусу везани неки други простори. Узбуђење риболовом, несаница пред нови дан који ће донети нова искушења на реци, изненада и неочекивано доноси приповедачу једно од најдрагоценијих раних искустава: еротско узбуђење пред наготом жене, пред мирисом какав „први пут осетих“ и чудно, необично титрање пред којим је оно везано за риболов пука дечија игра:

„онда је са себе све збацила, сва је блеснула као чудна светлост с неба, обневидела ме, и моји су табани на дну реке прогорели; једва се из воде извукох, она кроз кукурузе оде кући. Додирнула ме необична сласт, прва – никада је нисам заборавио“ (29).

У контексту пажљиво и доследно грађене симболике реке у целокупном опусу овог приповедача, где би, ако не на њој, Исаковићев јунак, доживео еротско буђење и чаролију женске наготе, богатећи тако корпус појединости који овај топос ближе и битније одређују још једним драгоценим детаљем.

Композиција прича и збирке

Од приповедака као што су *Анегдота бр. 1*, *Зайис први* можда и *Анкејини листови о Косову и за Косово*, које су у претходној збир-

ци *Образ* већ својим насловима најављивале Исаковићеву намеру да обједињавањем са новим причама створи веће целине, можда и нове књиге, једино је *Анегдотиа бр. 1* добила свој наставак у *Анегдотиа бр. 2*, на чијем крају Исаковић најављује и *Анегдотиу бр. 3*, коју нажалост никада није написао¹⁸. Осим догађаја који се у новој „анегдоти“ хронолошки и тематски надовезују на претходне, нова приповетка готово доследно прати и поетичку матрицу остварену у претходној, али је у извесном смислу модификује и шири.

Дистанца у односу на описане догађаје и у овој причи дозвољава приповедачу да се лако сели из времена у време - из периода ратних војевања назад у детињство, као и напред - назад по ратним сећањима, да би се у завршном делу приче, као и у *Анегдотиа бр. 1*, за тренутак пребацио у далеко послератно време (1986) и из перспективе случајног сведока (Јосипа Копинича, шефа коминтерновског центра у Загребу) посведочио још неке детаље о ратном боравку Јосипа Броза у Рогатици и одлукама које су донете тих првих ратних дана. Ова прича поседује елементе којима се уланчава не само са *Анегдотом бр. 1*, већ и са причама из Исаковићевог детињства, тако што какав афективни подстицај из ратне стварности подстакне приповедача сећања на родитеље, деда Антонија, обест и луксуз богатог и небрижног детињства:

„Строглавим путељцима, кроз орахове шуме, спуштао се батаљон према Дрини. У лудачком суљању, док сам се хватао за орахова дебла, најзад ми је постало јасно: одакле толико даске за спаваће собе и трпезарије од ораховине. Моја би мати значајно климала главом и, непитана саопштавала: да је на женском поселу у Трстенику код госпође апотекарице видела креденац од `пуне ораховине` ...“ (86)

Иако је примарани „задатак“ оваквих сећања да попут оних у *Великој деци* контрапунктирају злу ратних времена, она су ту да сачувају носталгичну и меланхоличну ноту казивања, појачају аутобиографску основу приповедања, али и да их повежу у структурно сложенију целину од оне коју подразумева збирка приповедака у традиционалном смислу.

У новој „анегдоти“ наглашено су присутани многи, у ранијим збиркама већ обрађени мотиви. Тако се у првом делу *Анегдотие бр. 2* приповедач бави психолошком карактеризацијом војника у колони, једном од најчешћих ситуација Исаковићеве прозе:

18 У једном од својих интервјуа Исаковић најављује ову своју намеру: „Завршавам причу *Анегдотиа бр. 2*. Вероватно ћу написати циклус таквих прича. Затим *Анкејне листице о Косову и за Косово* ћу наставити“, А. Исаковић, *Говори и разговори*, јануар 1989, 322.

„У колони си заокупљен многим важним ситницама, израчунаваш колико си тежак у борбама и мецима, преслишаваш се шта ти је са обућом и одећом... човек је у колони шћућурен у себе, али је у ћутњи наћуљен“ (88),

чиме се потенцира умеће невербалног споразумевања које је нарочито одликовало комуникацију јунака у *Великој деци*: „Договори су међу нама углавном били *неми и без мимике*“ (93). Успутним коментаром враћа се још једном на карактерологију ратних команданата, да би је обогатио новим појединостима: „У рату се сматра: команданти имају своје велико, ратно искуство. Међутим, иако чувени, многи пролетерски команданти никада лично нису били ни у једној борби...“ (94). Описујући „двовлашће у Рогатици“, улогу делиоца партизанске правде „хируршки“ прецизном поделом проје на 23 апсолутно једнака парчета, која је у *Трену 1* припала Доситеју, Исаковић сада враћа вероватно правом „власнику“ ове вештине Благоју Богавцу Попу: „Проја која се добијала у Рогатици и којој је као хирург прилазио Благоје Богавац Поп.... Прилазио као скулптор скулптури да од једног дела узме...“ (100).

Исаковићев јунак у приповеткама *Несћајања* корпус својих виталистичких, зашто не и хедонистичких порива, богати још једним: храна и партизанско довијање око ње често је био мотив ранијих прича, међутим, начин припремања хране и задовољство које она изазива постаје сасвим нов и често присутан мотив нових приповедака. Посебно су детаљно описани тренуци узимања хране и лаганог, потпуно преданог уживања у сваком залагају, у свим нијансама укуса, мириса и облика који се осећају у устима у току јела: сува шљива, кувани голубови, пекмез... Један од најуспелијих наративних рукаваца приче *Анегдоша бр. 2* представља опис ручка у кући рогатичких Јевреја који опет, као афективни подстицај изазива јунакова сећања на трпезу деда Антонија, касније и посну славу са свим славским ђаконијама код оца Николе и мајке Раде¹⁹.

Дискурс јела и пића у приповеткама збирке *Несћајање* постаје вишеструко функционалан: он осведочава витализам Исаковиће-

19 „И у књижевности мотиви јела и пића присутни су као и у другим облицима културе, и њихов смисао креће се од анакреонтског и хедонистичког до архетипског. Тачније смисао хране и пића у књижевности остварује се управо преко те напетости између физиолошког и митолошког значења. Оваква позиција хране и пића није се променила ни у савременој књижевности. Иако у многим текстовима наизглед долази до истицања хедонистичког и физиолошког аспекта, ипак се њихов архетипски смисао не губи“, Дејан Милутиновић, *Трпеза у култури Бугара и Срба*, Универзитетско издателство „Св. Кирил и Методиј“, В. Трново, 125.

вог човека који вечно будним чулима прима свет око себе, повезује приче које говоре о различитим временима и догађајима, одржавајући носталгичну и меланхоличну линију казивања. Тако овај мотив добија наглашену композициону и хронотопску функцију, истовремено постајући важан чинилац у карактеризацији и типизацији ликова.

Чинећи извесну рекапитулацију својих основних приповедачких тема, Исаковић их и знатно проширује као и приповедачке могућности уопште, тако да ову збирку одликује и тематска и морфолошка разноврсност:

„Међу њима има прича о детињству, о бескућницима (блиских Станковићевим Божјим људима), ратних, аутобиографских, документарних, политичких прича, прича-есеја, прича о животињама, дијалогских и ониричких прича, прича у облику прича, прича у облику писма и у облику записа“²⁰.

Књижевна критика је приметила да последња Исаковићева збирка садржи и неколико приповедака које су „зацијело ујетнички испод Исаковићевог имена“²¹, као што су *27. март у Београду*, *Сахрана кнеза Лазара* и *Слика, слике*.

Приповетка *27. март у Београду* приповеда о једном од оних драматичних догађаја у националној историји Срба који су је битно судбински преусмерили. Без већих уметничких амбиција, остајући на нивоу документарног и фактографског, ова прича је присутна више као сведочанство које мотивски опонира потоњој причи *Образ*.²² Срби су, наиме, 27. марта 1941, у духу свог „епског стереотипа“²³, изашли да симболичним чином отпора одбране свој „об-

20 Марко Недић, *нав. дело*, 148.

21 Јован Делић, *нав. дело*, 849.

22 Писац мора да буде независан, не сме да служи дневној политици. Једино може служити језику на коме пише (...) Писац не сме да служи дневном догађају. Само у преломном тренутку историје служи се дневном догађају, који онда престаје да буде дневни. Тренутак који преживљавамо је преломни тренутак српске историје, А. Исаковић, *Говори и разговори*, 1989, 321.

23 Овај догађај (27. март 1941) послужио је Петру Џаџићу као пример за „епски стереотип“ српске склоности ка самопогибељи: „Није важно шта јесте, важно је *ићи може бити*. Није важно шта добијамо, важно је шта желимо добити (...). Погледајмо улогу тог *епског стереотипа*, синтагме „чувања образа“ у нашој новијој историји. Водећи пучисти који су 27. марта 1941. године оборили владу потписницу Пакта са силама Осовине и тиме, практично, отпочели рат са Немачком (...) говоре, пре свега, о „чувању образа“, „спасавању образа“, „очувању части“ и сл. Читајући мемоаре водећих пучиста одговорних за рат (...) са запрепашћењем уочавамо одсуство рационалних и разумних одговора на питања: шта *исле њуча*, а да ти одговори практично не представљају мирење са самоубиством које се, посебно код Дожића, ублажава еуфемизмом „избора

раз“. Бранећи га „у главној улици“ навукли су велико зло и погибелъ на свој народ, и једину и највећу услугу учинили неким другим народима, својим непријатељима, или незахвалним пријатељима... У светлу тог сазнања и искуства, опрезност и рационалност народа који спречава једног од оних који поново покушава да му на сличан начин “обели образ“ у причи *Образ* делује као чин отрежњења и коначног спознања јасне разлике између живота и мита, жеља и стварности. Исаковић је и у претходним збиркама доводећи у непосредну везу одређене приче (нпр. *Образ* и *У знаку айрила*, у збирци *Образ*) контрапунктирао извесне приповедне ситуације ширећи и богатећи њихов семантички простор.

Иако приповетка *27. март* у *Београду* добрим делом излази из књижевности остајући на нивоу презентације фактографске грађе, епизода са Хитлером који у непреспаваној ноћи вага одлуку пред картама Балкана и Русије има све одлике романсиране биографије која по приповедачкој имагинацији далеко превазилази друге делове приповетке бранећи угледно име свог творца.

И у приповеци *Сахрана кнеза Лазара* Исаковић на изванредан начин плаћа данак композиционој стратегији збирке. Други, слабији део ове приповетке делом је последица пишчеве намере да једним током збирке у целини прати развој „српске приче“ од Косова до савремених дана, приповести која паралелно тече са праћењем животног пута наратора књиге. Приповетком *Сахрана кнеза Лазара* приповедач кроз мит, легенду и историју рекапитулира пут српског народа од Косовског боја до савремених дана трагајући за оном златном жицом која је спајала векове, догађаје и генерације постајући духовним и етичким билом српског народа. У првом делу приповетке у којем је остао у равни легенде и предања, принуђен да књижевноуметничком имагинацијом васпостави и оживи изгубљене светове давно минулих времена, Исаковић исписује можда најбоље стране ове збирке. Међутим, зашавши својом причом у савремено доба он се одриче поетизоване наративне приче у корист неке врсте наративног трактата ерудите и књижевника, по свој прилици

царства небеског“. Како водити рат а да то не буде унапред изгубљена битка? Таквих, рационалних одговора (конструкција) уопште и нема; разум готово отказује. Али не отказује патетика епског завештања. Сви поменути аутори говоре о „спасавању образа“, „очувању образа“, и о „образу“ уопште. Чак и рационални Слободан Јовановић говори о (самоубилачком) 27. марту као о верности „историјском карактеру“ нашег националног бића, Петар Џаџић, *Homo balkanicus, homo heroicus II*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, 234.

Мирослава Крлеже, чија је не-српска национална припадност требало да допринесе објективности и тежини исприповеданог.

Прича *Слика, слике* вероватно је плод литерарне инспирације и жеље да се писац опроба у још једном модерном приповедачком изразу: као у *Сликама из породичног албума Мештровића* Мирка Ковача²⁴ где је „испитивање туђег рукописа проширено истраживањем сликовног текста што је приповедање претворило у листање албума у коме је прича затечена као фикционални свет у позадини слике“ и где „ситуације и ликови забележени на фотографијама репрезентују свет приче“²⁵, Антоније Исаковић прегледа слике, али сада уметничке, на зидовима свога стана, описује њихове ликовне светове, начин на који су набављене, као и понеко интересно запажање или анегдоту везану за њихове ауторе. Роман - албум са сликама као особена књижевна форма остварена је у *Сенкама на зиду* Радослава Петковића, тако да причу *Слика, слике* можемо да протумачимо и као покушај Антонија Исаковића да валоризује идеју о роману - албуму и у краћој прозној форми, што је у овом покушају остало без већих резултата.

Violeta Jovanović

NESTAJANJE BY ANTONIJE ISAKOVIĆ

Summary

The paper deals with the process of contextualizing the latest book by Antonije Isaković, within the collection *Nestajanje* (in English: *Disappearing*), into the encompassed narrative array provided by the author, searching for the poetic constant and dominant, as well as for the novel approaches brought about by the work in relation to his previous books. The paper analyses the narrative model and the structural aspect of the collection, as well as the function of autobiographic and documentary elements of the stories, the author's thematic concern, the novel approach in the character conceptualization, whereby mythological elements and the elements of traditional symbolism are also researched, as well as the nature of time and space. By means of a parallel examination of Isaković's implicit and formulated poetics, particularly in the second portion of his work, the author's autopoeitic self-consciousness is being re-examined and established.

24 „Слике из породичног албума Мештровића“ у књизи: Мирко Ковач, *Ране Луке Мештровића*, Београд, СКЗ, 1980, 92 – 116, према Александар Јерков, *Од модернизма до пост-модерне*, Јединство, Дечије новине, Приштина, Горњи Милановац, 106.

25 *Истио*, 106